

2016 m lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio brandos egzamino kandidatų darbų vertinimo instrukcijos paaškinimas

Dėl rėmimosi privalomais autoriais.

Samprotavimo rašinyje *analizę privalu susieti su pasirinkto vieno iš nurodytų autorių kūryba ir literatūriniais (kultūriniais) kontekstais; be to, galima remtis ir asmenine (kultūrine, visuomenine, emocine) patirtimi* (15.2. Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminų programos punktas.) Minėti trys prie temų nurodomi autoriai yra parinkti iš **privalomų** Bendrosios vidurinio ugdymo lietuvių kalbos ir literatūros programos **autorių**. Mokinys **pats gali rinktis** pasirinkto autoriaus **kūrinių** (tas kūrinys nebūtinai turi būti įvardytas programoje). Vadinasi, samprotaujant galima neapsiriboti tik grožiniais programinių autorių tekstais.

Dėl rašinio komponavimo.

Atkreipiame dėmesį, kad rašinio kompozicija gali būti ne tik dedukcinė (teiginys – argumentai – išvada), bet ir indukcinė (pavyzdys + pavyzdys + pavyzdys – jų apibendrinimas ir išvada), kad samprotavimas gali būti išreikštas ne tik specialiais sakiniais (demonstruojamas), bet aiškiai suprantamas iš paties darbo (implikuotas).

Temų išskleidimas, atliktas peržiūrėjus kandidatų darbus. Atkreipiame dėmesį, kad čia pateikta tik dalis galimų mąstymo krypčių.

Baigtinio sąrašo būti negali.

Kam žmogui duota vaizduotė?

Autoriai pasirinkti: Maironis, Henrikas Radauskas, Marius, Ivaškevičius

Anotacija

Rašinyje mokiniai galėtų atskleisti vaizduotės, pramano, kaip esminio kūrybos / kūrybingumo plačiąją prasme principo, svarbą. Nors rašytojo vaizduotė atsiskleidžia ir realistinio braižo kūriniuose, akivaizdžiausiai jos įnašas matyti rašytojų romantikų, neoromantikų, postmodernistų kūryboje. Maironiui vaizduotė leido sukurti romantinį ir iki šiol paveikų didingos Lietuvos praeities vaizdą su didvyriais, pilyse gyvenančiais karžygiais, drąsiai besikaunančiais ir dėl tėvynės krintančiais garbinguose mūšiuose. Tautosakos, mitologijos, istorijos herojai (Čičinskas, Jūratė ir Kastytis, baltas senelis, Vytautas Didysis) kuria nesubuitintą, pakylėtą, toli į praeitį nusidriekiančią lietuvių kultūros tradiciją, į kurią atsirėmę lietuviai galėjo tapti modernia tauta. Henriko Radausko kūrybos pasaulis pagrįstas vaizduotės žaisme, literatūros, mitologijos personažų, gamtos pasaulio sužmoginimu. Marius Ivaškevičius pjesėje „Madagaskaras“ vaizduotę pasitelkia peržiūrėdamas, dekonstruodamas Lietuvos mitus ir primindamas neišnaudotas galimybes (tragišką Dariaus ir Girėno žūtį, Pokšto-Pakšto, Oskaro Milašiaus vizijas, paradoksalias lietuvių kultūros sąsajas su pasauliu, atskirų asmenų istorijas pakelia iki mitinių, archetipinių žmonijos įvaizdžių („Trečias frontas“ tampa trigalviu slibinu).

Sąvokų aiškinimas

Remiantis LKŽ ir DLKŽ: *vaizduotė* (2) *vaizdavimosi galia, fantazija.*

Duota suprantamas kaip *duotybė* (1) *fil. tai, kas žmogui duota.*

Lygis	Orientacinė temos išsklotinė (pagal mokinių darbus)
III	Tema, problema suprastos. Visas tekstas rodo išskirtinius gebėjimus analizuoti, vertinti ir apibendrinti. Atskleidžiamas kultūrinis išprusimas. Motyvuotai iš skirti ir išnagrinėti aspektai, atskleidžiamos jų sąsajos. Atskleisti skirtingi temos aspektai: nuo savęs pažinimo iki kūrybos ir istorinės vaizduotės,

	<p>telkiančios tautą ir visuomenę. Kalbama apie skirtingą vaizduotės panaudojimą pažangai, dorai, prasmingoms idėjoms skleisti ir pan.</p> <p>Galimi aspektai: Kūrybinė vaizduotė: tai saviraiškos ir laisvės forma, leidžianti laisvai skleistis „aš“, suteikianti žmogaus būčiai prasmės, praplečianti realybės ribas, padeda suvokti meną.</p> <p>Sauganti žmoniškumą vaizduotė: vaizduotė suteikia žmogui prieglobstį nuo destruktivaus išorinio pasaulio (XX a. katastrofų laikotarpis; kūrybos ir išorinio pasaulio supriešinimas dehumanizuotoje nūdienos visuomenėje).</p> <p>Istorinė, idėjų vaizduotė: dėl jos keliamų tikslų visuomenė, tauta tobulėja – vaizduotė padeda susikurti geresnio gyvenimo viziją ir padeda kurti tolimesnę tautos ateitį; pasitelkus vaizduotę kuriamas mitinis tėvynės vaizdinys, kuris padeda atgaivinti dvasinį ryšį su prarasta tėvyne, leidžia tapatintis su savo tauta istoriškai, geografiškai, kalbiškai; vaizduotė būtina norint suteikti tautai moralinį ramstį, saugumą neramumų kupiname pasaulyje.</p> <p>Mokinių teiginiai, signalizuojantys, kad rašinys galimas priskirti šiam lygiui:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vaizduotė pakylėja žmogų dirbti tėvynės labui – vaizduotėje sukurti vaizdiniai įgyvendinami realybėje. • Vaizduotė skirta ne tik tautinėms idėjoms platinti, ji padeda kurti tokius kūrinius, kurie leidžia žmonėms į save pažvelgti kitu kampu, atskleisti kompleksus, ydas. • Vaizduotė iš nebūties gali prikelti tai, kas prarasta ir išsiilgta. Pasitelkus vaizduotę sukuriama ne tik nauja, bet ir atkuriamą tai, kas pažadina jausmus, patirtus ką nors praradus. • Vaizduotė suteikia galimybę priimti kūrybingus netradicinius sprendimus, ji pranoksta loginį mąstymą, nes peržengia visuotines normas. • Vaizduotė padeda siekti aukštų tikslų, tobulėti ir tobulinti kitus (vaizduotė ir mokslas labai susiję). • Vaizduotė priartina žmogų prie jo prigimties, lavina jo mąstyseną, o žmogaus prigimtis yra domėtis, ieškoti ir pažinti. • Vaizduotė yra mūsų minčių dalis, kuri yra neįkainojama siekiant tiek moralinės, tiek fizinės laisvės.
<ul style="list-style-type: none"> • II 	<p>Tema, problema gerai suprastos, bet stinga sąsajos tarp aspektų / kryptingumo: atskleidžiama, kad vaizduotė žmogui svarbi, svarstoma – kam ji duota, kaip ji panaudojama, kas sukuriama, pasitelkus vaizduotę.</p> <p>Galimi aspektai: Vaizduotė duota žmogui kaip kūrybinio įkvėpimo šaltinis.</p> <p>Vaizduotė padeda išlikti ribinėse situacijose.</p> <p>Vaizduotė padeda atgaivinti praeitį.</p> <p>Vaizduotė padeda išsakyti jausmus, rodo darnaus pasaulio siekį.</p> <p>Mokinių teiginiai, signalizuojantys, kad rašinys galimas priskirti šiam lygiui:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vaizduotė – esminė kūrybos, atskleidžiančios įvairias problemas bei idėjas, dalis. • Vaizduotė duota tam, kad žmogus kurtų ir jaustų. • Vaizduotė – ginklas, galintis priminti visuomenei užmirštas vertybes.

	<ul style="list-style-type: none"> • Tai dvasinis kiautas, šarvai, apsaugantys nuo gyvenimo absurdo. • Ji padeda atsiriboti nuo bereikšmės aplinkos. • Žmogus gyvena fantastinėje erdvėje, sukurtoje vaizduotės. • Vaizduotė padeda susikurti erdvę, kurioje žmogus jaučiasi mylimas, saugus, vertinamas.
I	<p>Tema, problema atskleista iš dalies / bandoma plėtoti temą: kalbama tik apie tai, kad vaizduotė žmogui svarbi, bet menkai išryškinama, kodėl – kam ji duota, ko siekti, ką sukurti ji padeda (aspektai menkai išnagrinėti).</p> <p>Galimi aspektai: Vaizduotė suteikia žmogui individualumo / daro asmenį išskirtinį.</p> <p>Vaizduotė padeda pagražinti kasdienybę.</p> <p>Vaizduotė saugo atmintį.</p> <p>Mokinių teiginiai, signalizuojantys, kad rašinys galimas priskirti šiam lygiui:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vaizduotė padeda emigrantams nepamiršti tėvynės. • Vaizduotė daro žmogų žmogumi. • Žmogui vaizduotė suteikta tam, kad jis turėtų asmeninę poilsio vietą. • Vaizduotę turintis žmogus grožį gali pastebėti visur ir visada. • Vaizduotė – lengviausias kelias susikurti spalvotą gyvenimą. • Vaizduotė žmogui duota tam, kad jis sudomintų kitus.
0	<p><u>Nekalbama apie tai, kam duota vaizduotė / problema nesuvokta.</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Vaizduotė svarbi visiems žmonėms. • Vaizduotė vertinama nuo senų laikų. • Vaizduotė dabar ypač svarbi ir daro didelę įtaką žmonėms.

Kaip suprantamas vyriškumas?

Autoriai pasirinkti: Jonas Radvanas, Vincas Krėvė, Jurgis Kunčinas

Anotacija

Mokiniai galėtų ryškinti vyriškumo, kaip kultūrinio konstrukto, reikšmes ir jų kaitą (arba, priešingai, pagrįsti jų nekintamumą, amžinumą) bei interpretacijas literatūroje. Vyriškumo samprata galėtų padėti naujai išskleisti ir moteriškumo sampratą, svarstyti su šiomis sąvokomis susijusių kultūrinių stereotipų turinį, galimas įtakas ir jų poveikį.

Ilgą laiką vyriškumas buvo neatsiejamas nuo herojiškumo sampratos ir nuo iškilios visuomeninės veiklos, kaip matyti Jono Radvano, iš dalies Maironio kūryboje. XIX a.pab.–XX a. pr. literatūroje jau atsiranda kitoks vyras – mąstantis, empatiškas, nedrąsus (ypač ryškus to pavyzdys – Biliūno kūryboje pasakotojas, iš dalies – Liudo Vasario personažas „Altorių šešėly“). Vinco Krėvės „Skirgailoje“ atsiskleidžia du vyriškumo aspektai: rūstumas, nuožnumas, savininkiškumas moters atžvilgiu (Skirgaila) ir pasiaukojimas, ištikimybė, savo ir kito garbės gynimas (riteris Keleris). Antano Škėmos kūryboje tradicine vyriškumo samprata buvo suabejota. Tradiciškai literatūroje ryškus vyriškumo ir meno ryšys (Maironio ir Antano Škėmos, bet ir iš dalies Jurgio Kunčino kūryboje) bei apskritai vyriškumo siejimas su kultūra, o moteriškumo – su gamta. Tačiau ši samprata šiandieninėje literatūroje, visuomenėje, žiniasklaidoje patyrė didelių pokyčių, apie kuriuos mokiniai galėtų pasvarstyti.

Sąvokos aiškinimas v́yriškas, -a

1. *priklausantis vyrams, jų lyčiai*: Vyrishkos lyties kūdikis NdŽ. 2. SD¹24 *toks kaip vyro, būdingas, tinkamas vyrui*: Vyrishkų požymių netekimas MedŽ32. 3. I, LL85, ŠT128,254 *kuris stiprios valios, ištvėringas, stiprus*: Tas jo pasielgimas tikrai vyriškas J.Jabl.

Taigi žodynas nurodo, kad vyriškumas susijęs su vyrais, kaip lytimi (biologinės ir fiziologinės savybės), tačiau vartojamas ir kaip stiprios valios, ištvėringumo, stiprybės (dvasinės, psichinės savybės) sinonimas. Tai iš tradicinės kultūros ateinanti samprata, kurią postmodernioji mintis yra linkusi kvestionuoti, suprobleminti.

Lygis	Orientacinė temos išsklotinė (pagal mokinių darbus)
III	<p>Tema, problema suprastos. Visas tekstas rodo išskirtinius gebėjimus analizuoti, vertinti ir apibendrinti. Atskleidžiamas kultūrinis išprusimas. Motyvuotai iš skirti ir išnagrinėti aspektai, atskleidžiamos jų sąsajos.</p> <p>Suvokiama, kad temos formuluotė kreipia ne tik (ne vien) į esencialistinę traktuotę (kas, koks yra vyriškumas) ar asmeninės nuomonės atskleidimą (kaip aš suprantu vyriškumą), bet kaip vyriškumas yra ar gali būti suprantamas (visuomenėje ar visuomenėse, kultūroje ar kultūrose, istorijoje), taigi yra skirtingas priklausomai nuo ekonominės bei kultūrinės situacijos; arba rašiniu siekiama argumentuotai įrodyti, kad šios sąvokos turinys nekinta, o kinta tik raiškos būdai, formos.</p> <p>Galimi aspektai: Vyrų ne gimstama, bet tampama, vyriškumas išugdomas.</p> <p>Tradiciskai vyriškumas siejamas su fizine galia, drąsa, racionalumu, vadovavimu, šeimos aprūpinimu, pasiaukojimu visuomenei, tikslo siekimu, tėvynės gynimu, kultūrine veikla, ir šie vyriškumo bruožai kinta (nekinta) bėgant laikui, skirtingose kultūrose.</p> <p>Vyriškumas ir moteriškumas yra dirbtinės sąvokos, lytims tradiciskai priskiriamomis savybėmis turi pasižymėti ir vieni, ir kiti; individai yra skirtingi ne tik dėl lyties, bet ir psichologinių, socialinės padėties, išsilavinimo, tautiškumo ir kt. savybių, neįmanoma rasti bendro vardiklio visiems vyrams ir nuspręsti, kas yra vyriška.</p> <p>Vyriškumas ir moteriškumas esmingai papildo vienas kitą, abu pradai lygiai reikšmingi žmonijos išlikimui.</p> <p>Lyčių vaidmenų stereotipai ir trukdo autentiškai skleisti asmenybei (vyrai neverkia, yra „kieti“, problemas sprendžia jėga), ir/ar padeda susikurti tapatybę identifikuojantis su ryškiais vyriškumo (moteriškumo) pavyzdžiais.</p> <p>Vyriškumas gali apimti ir tokius kitais laikotarpiais „nevyriškais“ laikytus bruožus kaip tėvystė, globa, rūpestis kitais, empatija.</p> <p>Literatūros kūriniai atskleidžia vyriškumo turinio kaitą: „Radviliadoje“ vyriškas yra sumanus ir drąsus karys, tėvynės gynėjas, apie kurio asmeninį gyvenimą, jausmus mažai kalbama – dominuoja visuomeninis veiklos aspektas. Maironio poezijoje vyras jau yra ne tik kovingas, bet ir jautrus – tai naujųjų laikų žmogus, draskomas konfliktų (verkia, skundžiasi), Biliūno pasakotojas gaili kitų, užjaučia, pats gailisi dėl savo elgesio. „Skirgaila“ atskleidžia valdovo didybės ir žmogaus sudėtingumo, menkumo konfliktą; asmeninės laimės siekimo bet kokia kaina pragaištingus rezultatus; parodo kitą (naują) vyriškumo modelį – kilnų, švelnų, altruistišką, riterišką. Antano Škėmos herojus kenčia dėl savo socialinio vaidmens menkumo, kuris paliečia visus jo asmenybės klodus; Kunčino „Tūlos“ pasakotojas taip pat yra autsaideris, nekovotojas, t.y. nebeturi savybių, būdingų tradiciskam vyriškumui. Putino „Altorių šešėly“ Liudas Vasaris įkūnija intensyvią dvasinį</p>

	<p>gyvenimą gyvenanti, bet nedrąsų, nepraktišką vyrą. Marcinkevičiaus „Mažvydo“ herojus kenčia pasirinkęs visuomeninę veiklą ir išdavęs mylėtą moterį. Ivaškevičiaus „Madagaskaras“ šaržuoja vyrų, kaip visuomenės veikėjų, ir moterų, kaip gyvenančių vien jausmais, suabsoliutinimą.</p> <p>Mokinių teiginiai, signalizuojantys, kad rašinys galimas prisikirti šiam lygiui:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vyriškumo samprata susiformavo tais laikais, kai reikėjo fiziškai kovoti dėl išlikimo; laikui bėgant vyriškumo samprata kinta, kovai nebereikia fizinės jėgos. • Kovą su priešais pakeičia kova su savimi. • Vyriškumas gali reikštis fizine jėga, bet lygiai svarbi yra dvasios jėga. • Vyriškumą sunku apibrėžti, tokios savybės kaip drąsa, pasiaukojimas būdingos abiem lytims. • Aukštus idealus sau ir kitiems keliantis žmogus užima svarbią vietą visuomenėje, nes tampa pavyzdžiu kitiems. • Skirtingose kultūrose iš vyrų (moterų) reikalaujama skirtingų savybių. • Vyriškumui priskiriamų savybių (drąsa, ryžtas) gali turėti moterys (literatūroje: Gražina, Antigonė).
<p>II</p>	<p>Tema, problema gerai suprastos, bet stinga sąsajos tarp aspektų / kryptingumo: atskleidžiama, kas ar koks yra vyriškumas, bet jis neargumentuotai laikomas nekintančiu, jo normos – kiekvienam privalomos; vyriškumas siejamas tik su funkcijomis visuomenėje (tėvas, karys); vyriškumą apibūdinantys pavyzdžiai parenkami itin panašūs, atskleidžiantys tik vieną savybę (pvz., fizinę jėgą, ištvėmę: Radvanas, filmo „127 valandos“ herojus Aronas, Džeimsas Bondas).</p> <p>Galimi aspektai: visi gerieji žmogaus bruožai priskiriami vyriškumui;</p> <p>bet kokie bruožai priskiriami vyriškumui (nuo drąsos iki altruizmo), moteriškumui nepaliekant turinio;</p> <p>stereotipiškai apibendrinama, universalizuojama, iškraipant istorijos, kultūros faktus.</p> <p>daugiau vyriškumo stereotipų išmokstama iš populiariosios kultūros (kino filmų, kompiuterinių žaimų); kokius vyriškumo standartus</p> <p>Mokinių teiginiai, signalizuojantys, kad rašinys galimas prisikirti šiam lygiui:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vyriškas vyras tas, kuris siekia dvasinio tobulumo, yra idealistas, atsakingas už šeimą ir visuomenę, sąžiningas, doras, teisingas, stoviškas ir t.t. • Vyriškumo mokomasi iš tėvo, todėl tėvo vaidmuo asmenybei formotis yra itin svarbus. • Vyrų visada gynė tėvynę, dalyvavo politikoje, rezistencijoje, iškovojo Lietuvai laisvę. • Balys Sruoga autobiografinėje knygoje „Dievų miškas“ panaudojo ironiją, todėl pasakotojas yra vyriška asmenybė.
<p>I</p>	<p>Tema, problema atskleista iš dalies / bandoma plėtoti temą: dėmesys sutelkiamas į fizinius bruožus, vyriškumas suvokiamas kaip neproblemiška fizinė duotybė;</p> <p>Nekritiškai tiražuojami „tikrojo vyriškumo“ stereotipai, yapč ateinatys iš populiariosios žiniasklaidos.</p> <p>Galimi aspektai:</p>

	<p>aprašomas (ne analizuojamas) egzistuojantis „tikro vyriškumo“ modelis, nesvarstoma, kaip jis veikia konkrečią asmenybę;</p> <p>aptariamas tik vienas vyriškumo aspektas (karingumas, dvasinio tobulumo siekis ir pan.)</p> <p>Mokinių teiginiai, signalizuojantys, kad rašinys galimas prisikirti šiam lygiui:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Daug uždirbantys vyrai gali vadintis vyriškais. • Tikras vyras visada (būtinai) laimi.
0	<p>Samprotaujama, koks yra/turi būti tikras vyras, bet kokie faktai siejami su vyriškumu.</p> <p>Mokinių teiginiai, signalizuojantys, kad rašinys galimas prisikirti šiam lygiui:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kiekvienas vyras žino, koks jis turi būti. • Įvykiai Kryme rodo, kad nebėra tikrų vyrų.

Dvaras lietuvių literatūroje

Autoriai pasirinkti: Kristijonas Donelaitis, Šatrijos Ragana, Vincas Mykolaitis-Putinas

Sąvokos aiškinimas

Remiantis **DLKŽ ir LKŽ: dvār̃las** – didesnio žemvaldžio ūkis; (psn.) rūmai.

Dvaras temos formuluotėje traktuojamas kaip socialinio sluoksnio – žemvaldžių / feodalų – ūkio sanklodos / savito gyvenimo būdo / specifinės kultūros metonimija.

Galimi aspektai pasirinktų autorių kūryboje:

Dvaro reikšmių laukas lietuvių literatūroje yra labai platus: moralinio patvirtimo erdvė, kultūros židiny, intelektualinė erdvė, LDK istorinės atminties saugotojas, baudžiavinės spaudos, valstietijos išnaudojimo simbolis, lenkiškosios / vokiškosios kultūros terpė kaip priešprieša lietuviškam kaimui ir kt.

- **Kristijono Donelaičio** *Metuose* dvaras vaizduojamas iš liuteroniškosios etikos perspektyvos: kritikuojamas nesaikingas amtmonų (dvarų nuomotojų) gyvenimo būdas, religingumo stoka, žiaurus baudžiauninkų išnaudojimas. Kita vertus, poemoje minimas ir gerasis ponas: teigiamai vertinamas jo globėjiškas santykis su pavaldiniais.

- **Šatrijos Raganos** žvilgsnis į dvaro pasaulį yra paženklintas praradimo skausmo – apysakoje *Sename dvare* vaizduojamas nykstantis Žemaitijos dvarininkų pasaulis, kurį rašytoja prikelia iš savo vaikystės atsiminimų. Rašančiosios socialinė kilmė ir autobiografinis teksto pobūdis lemia idilišką dvaro paveikslą, nors jame esama ir nepatrauklių vietos dvarponių paveikslų (vestuvių scena).

- **Vinco Mykolaičio-Putino** romane *Altorių šešėly* dvaro pasaulis perteikiamas per egzotišką baronienės Rainakienės personažą. Liberalių pažiūrų aristokratė patraukia Vasarį savo originaliu požiūriu į gyvenimą ir meną, sukursto kūrėjo ambicijas ir pažadina erotinę aistrą. Dvare Vasaris atranda tai, ko jam stinga provincijos klebonijoje – turtingą biblioteką ir pašnekovus intelektualiai diskutijai.

- **Česlovo Milošo** romane *Isos slėnis*, panašiai kaip ir Šatrijos Raganos kūryboje, gręžiamasi į prarastojo rojaus sodu virtusių vaikystės prisiminimų erdvę – Šetenių dvaro kasdienybę. Realistinės, folklorinės medžiagos gausus romanas atveria skaitytojui XX a. 3 dešimtmečio Lietuvos bajorijos savivoką, kaimo ir dvaro santykius, smulkiųjų Lietuvos dvarų ekonominės, socialinės, kultūrinės sanklodos specifiką.

- **Vinco Krėvės** dramoje *Skirgaila* vaizduojamas kunigaikščio dvaras – XIV a. pabaigos LDK ir kaimyninių valstybių aristokratijos papročiai, bendravimo kultūra, politinės intrigos, skirtingų tikėjimų ir kultūrų susidūrimas.
- **Maironio** poezija.
- **Adomo Mickevičiaus** „Ponas Tadas“ ir pan.

Lygis	Orientacinė temos išsklotinė (pagal mokinių darbus)
III	<p>Tema supраста. Literatūrinis dvaro vaizdinys darbe analizuojamas, vertinamas, pateikiami pagrįsti apibendrinimai. Atskleidžiamas literatūrinis (kultūrinis) išprusimas. Pavyzdžiui, rašinyje mėginama aiškintis, kokios istorinės / socialinės / kultūrinės priežastys, biografiniai rašytojo ypatumai ar jo pasaulėžiūrinės nuostatos lėmė dvaro ir dvarininko vaizdavimą konkrečiame kūrinyje. Motyvuotai išskirtos ir išnagrinėtos kelios galimos dvaro traktuotės literatūros kūrinuose, atskleidžiamos jų tarpusavio sąsajos. Atsižvelgiama į tai, kad dvaro vertinimas kūrinyje gali būti nevienareikšmis.</p> <p>Mokinių teiginiai, signalizuojantys, kad rašinys gali būti prisikirtas šiam lygiui:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Taigi, garsi XX a. pradžios lietuvių rašytoja neoromantikė Šatrijos Ragana apysakoje <i>Sename dvare</i> idealizuotai vaizduoja dvarą, kuris yra žinių ir kultūros skleidėjas. • Apšvietos atstovo K. Donelaičio didaktinėje poemoje <i>Metai</i> dvaras įgauna neigiamą reikšmę, nes neatitinka Donelaičio pietistinių vertybių. • Baronienės dvaras kunigui tampa intelektualia erdve, kur gali su baroniene diskutuoti beveik apie viską. • Poemoje <i>Metai</i> pasakotojas nemano, jog ponai savaime yra amoralūs ar kad jų turėtų išvis nebūti. Priešingai, manoma, jog tiek būrai, tiek ponai yra vienodai svarbūs Dievo plane ir turi sąžiningai atlikti savo pareigas. • Kitaip nei poemoje <i>Metai</i>, neoromantikės Šatrijos Raganos apysakoje <i>Sename dvare</i> dvaras yra vaizduojamas kaip kultūros židyns. • Minėti rašytojai dvarą taip pat vaizduoja kaip tinkamą vaiko savikūros erdvę. [...] Berniuko dvare vyrauja tolerancija: yra priimamos įvairios nuotaikos, keisti įpročiai, gerbiama asmeninė erdvė. Tokioje aplinkoje augdamas berniukas jaučiasi mylimas, visų priimamas ir saugus.
II	<p>Tema supраста. Rašinyje motyvuotai įvardijami literatūriniai dvaro vaizdiniai, tačiau ne visi jie yra išsamiau nagrinėjami / nėra gretinamos skirtingų autorių tekstuose pateikiamos dvaro traktuotės / nepagrįstai suabsoliutinamas tik vienas – teigiamas arba neigiamas – nevienareikšmės dvaro traktuotės kūrinyje aspektas.</p> <p>Mokinių teiginiai, signalizuojantys, kad rašinys gali būti prisikirtas šiam lygiui:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tomo akimis, jis gyvena dideliame ir paslaptینگame dvare: berniukas su baiminga pagarba varsto kambarių duris, žavisi užrakinama kamarėle, kurioje vyrauja egzotiški kvapai, įvairūs prieskoniniai skirti ypatingoms progoms. Kambariuose gausu sudžiovintų žolinių augalų, tad visi šie įdomūs elementai namams, pasak berniuko, suteikia dvaro statusą. • Taip ji [<i>mamatė</i>] visų dvariškių metonimija ir įrodo, jog būtent dvaro gyventojai buvo to meto vertybių skleidėjai, rodė tinkamą pavyzdį valstiečiams. • Putinas dvarą matė tik kaip malonumų šaltinį.

<p>I</p>	<p>Tema supраста iš dalies. Didžiojoje darbo dalyje rašoma apie dvare nutinkančius įvykius, jo gyventojų jausmus, poelgius, bet nėra įvardinta kūrinys ryškėjanti dvaro traktuotė / vaizdinys / vertinimas. Kaip antai, daugiausia rašoma apie baudžiavos vargus „Metuose“, bet jie menkai tesiejami su dvaru kaip baudžiavinės santvarkos institucija. Ne visi rašinio fragmentai susiję su dvaro tema / ne visos rašinyje išskiriamos literatūrinės dvaro traktuotės yra pagrįstos analizuojamo kūrinio prasme visuma.</p> <p>Mokinių teiginiai, signalizuojantys, kad rašinys gali būti priskirtas šiam lygiui:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Viename kūrinio epizode autorius kalba apie lakštingalą. Aprašo ją kaip netvarkingą, negražią, bet darbščią. Būtent tokie dvaro darbininkai ir yra. Dvaras tai jie patys. • Vadinasi, Apšvietos epochos autoriaus kūrinys „Metai“ yra matomas akivaizdus kontrastas – dvare dauguma valstiečių gyvena dorai, o dvarininkai yra „nenaudėliai“ ir nepaklūsta Dievo nustatyta tvarkai.
<p>0</p>	<p>Rašoma ne apie dvarą arba dvaro sampratą yra klaidinga.</p> <p>Mokinių teiginiai, signalizuojantys, kad rašinys gali būti priskirtas šiam lygiui:</p> <ul style="list-style-type: none"> • XX a. II pusės Juozo Apučio novelėje „Šūvis po Marazyno ąžuolu“ dvare pradeda nykti žmogaus dvasios kultūra bei vertybės. • Dvaras – žmogaus rūmai. Jie gali būti vidiniai, kurie simbolizuoja išmintį ir išprusimą arba fiziniai, kuriuose žmogus dirba, jog juos išlaikytų. [...] O XX a. vidurio rašytojo, prozininko Balio Sruogos vidinis dvaras jį apgynė, ir tai matome jo memuariniame romane „Dievų miškas“.

Gaivališka prigimtis lietuvių literatūroje

Autoriai pasirinkti: Juozas Tumas-Vaižgantas, Marius Katiliškis, Sigitas Geda

Sąvokos aiškinimas

Remiantis DLKŽ, gaivalllas (3^b)

1. akla jėga (papr. gamtos), stichija: *Vanduo ir ugnis yra gamtos ~aĩ.*
2. gajus padaras.
3. kas nedorai gyvena: *Jis tikras g. Patamsių ~aĩ* (piktadariai)

Gaivališka prigimtis turėtų būti siejama su jėga, instinktais, iracionalumu, spontaniškumu, vitališkumu, gyvybingu gamtiškumu. Tai itin stipri, su gamta, gamtiškumu siejama gyvybės jėga, kuriai pavaldus žmogus. Gaivališkos prigimties traktavimas literatūroje nėra visais laikais vienodas. Jis yra istoriškas, kintantis priklausomai nuo sociokultūrinio konteksto ir individualaus rašytojo požiūrio. Gaivališka prigimtis **gali būti** suprantama arba kaip privalumas, arba kaip trūkumas. Vienu atveju ji gali būti skatinama, palaikoma, jai nesipriešinama, ji suvokiama kaip steigianti kultūrą kūrybinė jėga, natūrali žmogaus ypatybė. Kitu atveju – tramdoma, suvokiama kaip grėsmė, griovimo jėga ir kultūros priešybė. Nesuvaldyta gaivališka prigimtis žmogų daro silpną, veda į pražūtį. Vienu atveju gaivališka prigimtis žmogų vedą į kultūrą, kitu atveju – nuo jos toliau. **Gali būti** pastebima, kad literatūroje susikerta šie du požiūriai.

Galimi aspektai pasirinktų autorių kūryboje:

Juozo Tumo-Vaižganto veikėjų gaivališkumas prigimtinis, pirmapradis: Severiutė – „gamtos duktė“, jos moteriška prigimtis natūrali kaip pati gamta. Jos ir Geišės gaivališka prigimtis sietina su

tradicine, gamtišką, moters ir vyro prigimties apraiškų samprata: aktyvus vyriškas gaivališkumas ir pasyvus moteriškas gaivališkumas. Gaivališka prigimtis priimama kaip autentiška.

Mariaus Katiliškio veikėjų gaivališka prigimtis liejasi nevaldoma aistra. Agnės aistra susilieja su stipriu meilės jausmu, džiugina ir skaudina – šios patirtys brandina, padeda pažinti savąją prigimtį. Tiliaus gaivališkumą atveria Monika. Jos atvira, drąsi aistra pažadina vyrišką nevaldomą erotinę Tiliaus energiją. Į gaivališką prigimtį žiūrima įtariai.

Sigito Gedos poezijoje reiškiasi nevaržomas vaizduotės žaismas, gaivus, veržlus ir nepažabojamas vaizdų šėlsmas. Kadangi žmogus ir gamta gyvena vienu ritmu, gamta susieja žemiškąjį, buitinį, šiurkštų žmogaus prigimties pradą su aukštuoju, idealiuoju, trokštančiu tobulumo ir amžinybės. Gyvybinga gaivališka prigimtis žmogų susieja su gamta ir kultūrine tradicija. Ji kuriančioji, steigianti kultūrą. Gaivališka prigimtimi pasikliaujama.

Jurgio Savickio novelių veikėjai, pavyzdžiui, Dalba, mamanka, Grauža ir pan.

Henriko Radausko „Kornelija“, „Pavasario tvanas“.

Vinco Krėvės Skirgaila, Keleris.

Mariaus Ivaškevičiaus Salė.

Jurgio Kunčino „Tūlos“ personažai ir pan.

Lygis	Orientacinė temos išsklotinė (pagal mokinių darbus)
III	<p>Tema suprasta. Gaivališka prigimtis darbe analizuojama, vertinamas, pateikiami pagrįsti apibendrinimai. Atskleidžiamas literatūrinis (kultūrinis) išprusimas. Pavyzdžiui, rašinyje mėginama aiškintis, kokios istorinės / socialinės / kultūrinės priežastys, biografiniai rašytojo ypatumai ar jo pasaulėžiūrinės nuostatos lėmė gaivališkos prigimties vaizdavimą konkrečiame kūrinyje. Motyvuotai išskirtos ir išnagrinėtos kelios galimos gaivališkos prigimties traktuotės literatūros kūriniuose, atskleidžiamos jų tarpusavio sąsajos. Atsižvelgiama į tai, kad gaivališkos prigimties vertinimas kūrinyje gali būti nevienareikšmis.</p> <p>Mokinių teiginiai, signalizuojantys, kad rašinys gali būti prisikirtas šiam lygiui:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sigito Gedos kūriniuose gaivališkas pradas vaizduojamas kaip teigiama jėga ir siejamas su žmogaus bei jo protėvių sąryšiu, atsiskleidžiančiu gamtos erdvėje. • Apysakoje „Dėdės ir dėdienės“ paklusimas gaivališkai prigimčiai yra autentiškos bei artimos gamtai būties ženklas. • Romane „Miškais ateina ruduo“ gaivališka prigimtis, priešingai nei J. Tumo-Vaižganto kūryboje, įgauna neigiamą atspalvį: žmogaus nesugebėjimas valdyti savo instinktų veda į savidestrukciją. • Gaivališkas pradas bei vitališka prigimtis lietuvių literatūroje vaizduojama kaip tiek teigiamai, tiek neigiamai žmogų veikianti jėga. • Apysakoje „Dėdės ir dėdienės“ gaivališka prigimtis vaizduojama kaip vienas iš lietuvių charakterio bruožų, ypatumų.
II	<p>Tema suprasta. Motyvuotai išskirti ir išnagrinėti temos aspektai, atskleidžiamos jų sąsajos. / Tema (iš esmės) suprasta, aspektai išskirti, bet ne visi išnagrinėti.</p> <p>Gaivališkumas siejamas su gamta, gamtiškumu, bet mažai siejamas su pačia žmogaus prigimtimi ir jos galia. Minima, tačiau menkai nagrinėjama pozityvi/negatyvi gaivališkos prigimties traktavimo galimybė literatūroje. Gaivališkumas labiau tapatinamas su troškimu ko nors siekti. Įžvelgiamas žmogaus pasidavimas aistrai, tačiau šis painiojamas su apskaičiuotos naudos siekimu.</p> <p>Mokinių teiginiai, signalizuojantys, kad rašinys gali būti prisikirtas šiam lygiui:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mariaus Katiliškio kūryboje žmogaus prigimties gaivališkumas reiškiasi kaip prigimtinio geismo troškimas bei noras išsiveržti iš agrarinės aplinkos, griauantis žmogaus gyvenimą. • Doveiką, buvusį našlį, užvaldė instinktas, pasireiškė gaivališkas pradas, noras turėti jauną, geidžiamą žmoną.

	<ul style="list-style-type: none"> • Lietuvių literatūroje gaivališkos prigimties tema yra aptariama tik nuo XX a. Iki tol vaizduojamas agrarinės kultūros atstovas, siekiantis saiko, harmonijos, imantis darnaus gyvenimo pavyzdį iš gamtos ir norintis nuslopinti savo gaivališką prigimtį. • Mariaus Katiliškio romane gaivališka prigimtis perteikiama kaip žmogaus troškimas palikti agrarinę erdvę bei netramdoma aistra, griauianti gyvenimo harmoniją. • Modrėjanti visuomenė, miško niekinimas, kirtimas, agresyvi melioracija pasireiškia kaip vidinių jėgų proveržis, kuris nevaldomas priveda prie moralės praradimo.
<p>I</p>	<p>Tema suprasta iš dalies (per siaurai / per plačiai / ne visi aspektai motyvuotai išskirti ir išnagrinėti). / Tema menkai suprasta (tik teksto fragmentai susiję su tema).</p> <p><i>Minima, tačiau nenagrinėjama nė viena – pozityvi ar negatyvi – gaivališkos prigimties traktavimo galimybė literatūroje. Gaivališkumas tik iš dalies siejamas su gamta/gamtiškumu ir visai nesiejamas su žmogaus prigimtimi, jos galia. / Gaivališkoji prigimtis traktuojama kaip žmogaus ryšys su gamta, kaip žmogiškoji jėga, kaip jausmai. / Didžiojoje darbo dalyje rašoma apskritai apie gaivališkumą arba įvairias gaivališkumo apraiškas tiesiogiai jų nesiejant su žmogaus prigimtimi.</i></p> <p>Mokinių teiginiai, signalizuojantys, kad rašinys gali būti priskirtas šiam lygiui:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Visais laikais pasaulyje buvo aktuali jausmų tema, o kartu su ja – ir žmogaus gaivališkos prigimties. • Žmogiškoji jėga reiškiasi kaip skirtingų energijų derinimas. • Visais laikais lietuvių literatūroje buvo gaivališkumo apraiškų. Tai atspindi žmogaus judėjimas teisinga linkme, stiprybė, dvasinis atgimimas. • Maironis gamtos vaizdiniais siekė įžiebtį meilę tėvynei žmonių širdyse. • Pats romano autorius buvo gaivališkos prigimties menininkas, kurį kūrybai įkvėpdavo gamta. • Gamtos daroma įtaka žmogui visais laikais buvo svarbi tema lietuvių literatūroje. Gamta atliko skirtingus vaidmenis žmogaus gyvenime: meilės, maisto, Dievo supratimo šaltinis. • S. Geda – gaivališkos poezijos kūrėjas, jo pasaulis dinamiškas, kintantis, o žmogus statiškas, pastovus.
<p>0</p>	<p>Rašoma ne apie gaivališką prigimtį arba gaivališkos prigimties sampratą yra klaidinga.</p> <p>Mokinių teiginiai, signalizuojantys, kad rašinys gali būti priskirtas šiam lygiui:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lietuvių literatūroje vaizduojama daug pasyvių, nejudrių gaivalų.